

FORME DE ÎMPOTRIVIRE SOCIALĂ ÎN SANGEACURILE LIPOVA ȘI CARANSEBES ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVII-LEA ÎN LUMINA DOCUMENTELOR OTOMANE

Chiar dacă în ultima vreme s-au înregistrat progrese simțitoare în încercarea de a pune în circuitul științific o serie de izvoare narative și documentare otomane¹, dispunem încă de date relativ puține pentru a reconstitui pe această bază aspectele dominației otomane în eialetul Timișoarei. Cele citeva documente originale otomane pe care le publicăm în anexă și care provin la origină de la Arhivele Statului din Sibiu ne îngăduie să înțelegem situația reală a țăranimii și să arătăm că în condițiile instaurării regimului de proprietate otomană nu poate fi vorba de existența unei „egalități sociale perfecte” așa cum au fost înclinați s-o creadă unii autori².

În încercarea de a surprinde momente și aspecte de tensiune socială considerăm drept coordonate principale formele de proprietate asupra pământului ca și sarcinile fiscale impuse membrilor comunităților rurale care variază — mai ales cele din urmă — în funcție de incidența unor factori ca situația politică și militară a imperiului otoman.

Astfel prima acțiune după cucerirea propriu-zisă a Banatului a fost cea de înregistrare (tahrir) a tuturor pământurilor și de distribuire a lor sub forma unor proprietăți condiționate de îndeplinirea obligațiilor militare (timar³, ziamet⁴, hass⁵), sub forma proprietății depline (mülk sau temlik), donație cu caracter definitiv acordată de sultan marilor demnitari otomani ca răsplată pentru slujbele însemnate aduse statului. În perioada care ne interesează această formă se dezvoltă în detrimentul dreptului de proprietate a statului datorită posibilității transiterii sale fără nici o restricție. Și ca ultimă formă de proprietate cu caracter inalienabil și irevocabil, înzestrată cu privilegii însemnate ca posibilitatea de

¹ O serie de date privind istoria politică a acestei unități administrative, limitrofe a imperiului otoman sînt incluse în izvoarele publicate de M. Guboglu, M. Mehmet, *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. I, București, 1966, M. Guboglu, *Cronici turcești privind Țările Române*, vol. II, București, 1974; de asemeni printre izvoarele documentare publicate de M. Mehmet, în *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, București, 1976, sînt cuprinse și unele surse care privesc Banatul aflat sub dominație otomană.

² Tr. Birăescu, *Banatul sub turci*, Timișoara, 1934, p. 12.

³ Feudă aducînd un venit anual pînă la 20.000 de akçe (aspri).

⁴ Feudă cu venit anual între 20.—100.000 de akçe.

⁵ Feudă cu venit anual de peste 100.000 akçe care este de trei categorii hass-i hümayun, hass-i vüzeri, feude vizirale și hass-i ümera, feudele emirilor aparținînd căpeteniilor mai mici decît vizirii.

a fi administrată de proprietar și apoi de urmașii săi, este vakiful. Acesta se află la adăpost de imixtiunea puterii centrale fiind așezat sub ocrotirea legilor și șeriaturului.

Dacă ar fi să urmărim distribuirea formelor de proprietate în sangeacurile amintite, atunci putem spune că în a doua jumătate a secolului al XVII-lea în sangeacul Lipova existau 455 timare, 31 ziamete⁶, un hass al sangeacbeului care aducea un venit de 210.000 de akçe (aspri)⁷. De asemeni pământurile posedate de marele vizir Mehmed Köprülü în această unitate administrativă a eialetului Timișoara au fost transformate în vakif⁸.

Față de numărul și de diversitatea formelor de proprietate din sangeacul precedent în sangeacul Caransebeș constatăm existența unei porții diferite. Din relatarea lui Evliya Çelebi știm că erau 105 timare, 15 ziamete iar venitul realizat pe hassul sangeacbeului ar fi atins mai de grabă suma de 300.000 de akçe⁹ decât cea de 619.155¹⁰ menționată cu o altă ocazie de același autor. Raportind numărul și formele de proprietate amintite la numărul oastei, la cele trei odale de ieniceri și la o serie de funcționari, datele furnizate de călătorul otoman par a fi verosimile.

Nici aici nu lipsește vakiful, dar spre deosebire de sangeacul Lipova însuși orașul Caransebeș este vakif al Mecăi din venitul căruia se încasa în fiecare an o sumă însemnată de bani¹¹.

Schimbarea formelor de proprietate a antrenat și modificarea sistemului de deținere a pământului de către țăranii deveniți reaya (supuși). Acesta, împărțit în loturi sau ciftlicuri cu o suprafață care varia în funcție de fertilitatea solului era deținut ca posesiune (tasarruf) în virtutea unui drept de posesiune ereditară consacrat de plata impozitului numit tapu resmi¹². În virtutea kanunnamelelor emise în vremea sultanului Süleyman Magnificul, țăranii erau siliți să cultive fără întrerupere pământul pentru a păstra titlul de posesiune și dreptul de folosință a ciftlicurilor. În conformitate cu aceste reglementări juridice, cei rămași după cucerirea otomană erau teoretic legați de pământ și tot în numele

⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, vol. V, Istanbul, 1896, p. 398.

⁷ *Ibidem*, vezi și vol. I, p. 190.

⁸ Vezi defterul întocmit în decembrie 1665 publicat în *Török-Magyar Oklevéltár*, ed. Thallóczy L., Krecsmarik I. și Szekfű Gy., Budapesta, 1914, p. 259—272, I. Totoiu, *Contribuții la problema stăpînirii turcești în Banat și Crișana*, în *Studii*, 1/1960, p. 13.

⁹ Evliya Çelebi, *op. cit.*, vol. VI, p. 5.

¹⁰ *Ibidem*, vol. I, p. 190.

¹¹ Izvoarele prezintă date contradictorii: Evliya Çelebi, *op. cit.*, arată că era vorba de 10 poveri de akçe, sumă mult prea mare deoarece o povară reprezenta valoric 100.000 de akçe; cronicarul Silahdar Fındıklı Mehmed Aga în *Zeyil-i Fezleke*, vol. I, Istanbul 1928, p. 129, menționează suma de 3.500 de galbeni iar Fr. Pesty, *Sörényium*, vol. II, Budapesta, 1878, p. 172, pretinde că se trimiteau 15.000 de galbeni.

¹² Ö. L. Barkan, *XV ve XVI inci asırlarda Osmanlı imparatorlugunda zirai ekonomisinin hukuki ve mali esasları kanunları*, Istanbul, 1945, p. 24.

lor se făceau demersuri din partea autorităților otomane la principele Transilvaniei pentru înapoierea țăranilor fugari¹³. Ca măsuri de constrângere directă se înscriu amenzile în natură și chiar deposdarea de ciftlicul respectiv în cazul părăsirii sale după o perioadă de 1—3 ani ca și plata impozitului cift bozan-resmi (taxa pentru degradarea cîmpului) în cazul neglijării cultivării pămîntului în favoarea unei alte ocupații¹⁴.

Destinația sarcinilor fiscale impuse comunităților rurale așezate pe pămînturile care făceau parte din categoria arz-i miri (proprietatea statului otoman) era de a contribui la întreținerea garnizoanelor cantonate în cetăți și palânci ridicate în zona de frontieră a eialetului. Printre impozitele plătite în mod curent de reaya¹⁵ se înscriu impozitul pe pămînt (harac-i arazi), capitația (harac-i ruus sau ciziye) fixată la suma de 50 akçe sau 1 florin de aur de către sultanul Süleyman Magnificul¹⁶, ispenceul¹⁷, taxa pe familii sau poartă (resm-i hane, resm-i kapu)¹⁸. La acestea se adaugă dijele în produse așa cum erau stabilite în kanunnameul întocmit în vremea aceluiași sultan pentru sangeacul Lipovei¹⁹. Abuzurile se săvîrșeau datorită faptului că spahiilor deținători de timare li se concedase dreptul de a percepe dije și impozite pentru diferite legume. Strîngerea proviziilor și rechizițiile pentru stat și în contul demnitarilor ofereau un cîmp larg exercitării de abuzuri. Alături de corvezi, prestațiile în natură și mai ales obligația de a-i întreține pe spahii și pe slujitorii acestora în vizită în orașele de pe timare sau pe mării demnitari împreună cu suita lor se dovedeau a fi foarte împovă-

¹³ Vezi aprecierile cronicarului Silahdar, *op. cit.*: „El s-a obligat să înapoieze toate raialele, care, părăsind satele de la graniță plecaseră și se supuseseră Transilvaniei”, în 1673 are loc un schimb de scrisori în legătură cu raialele fugare din Caransebeș, vezi doc. nr. 7 din anexă și A. Szilády, S. Szilágyi, *Török-Magyarokori Állam Okmánytár*, vol. VII, Budapesta, 1871, nr. CXV, p. 169—170, după care urmează fuga masivă a sebeșenilor în Transilvania în preajma anului 1675, P. Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, partea a III-a, Caransebeș, 1902,, p. 19—20.

¹⁴ M. Arif, *Kanunname-i al-i Osman*, în *Türk Osmanî Encümeni Mecmuası*, 13/1912, p. 1—16 și nr. 14, p. 17—23.

¹⁵ Detalii în legătură cu fiscalitatea otomană la M. M. Alexandrescu — Dersca Bulgaru, *La situation des communautés rurales du Banat de Timișoara à l'époque de la domination ottomane (1552—1718)*, comunicare ținută la colocviul societății Jean Bodin, Varșovia, mai 1976.

¹⁶ H. Inalcik, *L'empire ottoman*, rapport présenté au I-er Congrès international des Études balkaniques et sud-est européennes, Sofia, 1966, p. 39.

¹⁷ Contribuție bănească de 25 akçe plătită de toți supușii creștini posesorii unui ciftlik, cf. H. Inalcik, *Osmanlılarda Raiyyet Rüşümü*, Belleten nr. 92/1959, p. 57—61; discuția deschisă de D. Bojanić-Lukač, *De la nature et de l'origine de l'ispence*, în *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, 68/1976, p. 9—31.

¹⁸ Impozit de origine laică perceput de stăpînul pămîntului în sangeacurile Lipova, Inău, Gyula, *Török-Magyar Oklevéltár*, p. 259—272.

¹⁹ Kanunname-i reaya-i liva-i Lipova, Arh. St. București, *Microfilme Turcia*, rola 8, cadru 97: dija din grâu (ösr-i galat), din cereale (ösr-i hububat), din grâu amestecat cu secară (ösr-i mhlut), din orz (ösr-i şair), din ovăz (ösr-i alef), din porci (resm-i bidat), din oi (adet-i agnam), din albine (ösr-i gevare).

rătoare²⁰. De altfel fiscalitatea otomană s-a agravat în această perioadă mai ales datorită faptului că deținătorii de feude însemnate ca beilerbeii și sangeacbeii se foloseau de calitatea lor de funcționari administrativi pentru a impune în mod arbitrar reayaua la impozite și taxe (nal beha, nal kaftan) în interesul lor personal. În ciuda refuzului categoric al puterii supreme de a le legaliza, taxele amintite au fost impuse datorită arbitrarului feudal²¹. Și, dacă la acest ansamblu de sarcini adăugăm obligațiile excepționale (avariz-i divaniye) care se transformă în cursul secolului al XVII-lea în obligații regulate, convertite cu timpul în bani (bedel-i avariz) avem în față condițiile principale ale apariției unor conflicte sociale²².

Fără îndoială că a existat o categorie privilegiată în rîndul țărănimii alcătuită din locuitorii satelor aparținînd vakifurilor, care se bucura de scutiri importante de impozite și de corvezi²³ și care ieșea de sub jurisdicția beilerbeilor, emirilor și percepătorilor de impozite²⁴.

Pe aceste coordonate principale se grefează și efectele exercitării unui condominium osmano-ardelean în Banatul de Severin în legătură cu proprietatea asupra pămîntului și cu recunoașterea autorității principelui Transilvaniei²⁵. Schimbul de scrisori între demnitarii otomani și principele Transilvaniei putea dobîndi importanță pentru soarta populației civile chiar dacă era vorba doar de propuneri de înțelegere, de cereri, de acuzații sau de amenințări în vederea eliberării unui prizonier, în vederea înapoierii unor țărani fugari sau în vederea restituirii unor bunuri confiscate²⁶.

Importanța și rolul pe care l-a jucat eialetul Timișoarei în cadrul politic general al imperiului otoman au fost determinante în agravarea situației comunităților rurale. În contextul reluării politicii de expansiune de către marele vizir Köprülü Mehmet pașa (1656—1661), centrul de greutate al aprovizionării cu alimente²⁷ și cu praf de pușcă a trupelor otomane s-a deplasat de la Sofia spre vest, spre Serbia și Banat, aflate în vecinătatea imediată a operațiunilor militare. Acum trecea pe primul

²⁰ H. Inalcik, *The Ottoman Decline and its Effects upon the re'aya*, raport la cel de al doilea congres internațional de studii sud-est europene, Atena, 1970, p. 3—4.

²¹ B. A. Cvetkova, *Quelques problèmes du féodalisme ottoman à l'époque du XVI-e au XVII-e siècle*, în *Actes du I-er Congrès international des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes*, vol. III, Sofia, 1969, p. 719.

²² Acestea au ca urmare directă părăsirea pămînturilor de către țărani.

²³ Erau scutiți printru altele de întreținerea demnitarilor otomani și a suitei lor, P. Ricaut, *Histoire de l'état présent de l'empire ottoman*, Amsterdam, 1672, p. 584—585.

²⁴ *Török-Magyar Oklevéltár*, p. 267.

²⁵ Fr. Pesty, *op. cit.*, vol. I, p. 98, 99; pentru definirea fenomenului de condominium, vezi Cl. Hegyi, *Le condominium hungaro-ottoman dans les eyalets hongrois*, în *Actes du I-er Congrès...*, vol. III, Sofia, 1969, p. 594—603.

²⁶ *Ibidem*, p. 598.

²⁷ G. Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608—1665*, București, 1965, p. 497, arată că timișorenii aveau sarcina de a administra rezervele de grîne.

plan importanța deosebită a Banatului sub raport economic²⁸ și strategic, din punctul de vedere al asigurării securității granițelor existente și al posibilității unor noi cuceriri. Astfel se explică și mai mult apariția unor obligații noi sau manifestarea unor abuzuri în fiscalitate.

Acestea nu erau în fapt un fenomen nou deoarece încă în 1643 locuitorii palâncii Radna²⁹ din sangeacul Lipova se plîngeau la divanul din Timișoara că reducîndu-se numărul de 35 de familii contribuabile la 9, ei erau obligați să plătească aceleași dări.

Știm de pildă că în 1664 sangeacurile Caransebeș și Lugoj aveau obligația de a preda 2.000 banițe de cereale și 400 banițe de făină ca provizii pentru popasul oștilor otomane (zahire-i nüzül) din care se consemna o restanță în valoare de 250 de guruși, reprezentînd 200 banițe de cereale. La aceasta se mai adăuga și suma restantă de 396 1/4 guruși înregistrată în condicile visteriei imperiale, reprezentînd răscumpărarea obligației de incartiruire a trupelor otomane³⁰.

Locuitorii eialetului Timișoara nu erau scutiți nici de corvezi, ca de pildă asigurarea transportului proviziilor destinate expedițiilor otomane. Astfel în firmanul adresat în 1673 de către sultanul Mehmed al IV-lea caimacamului de Timișoara se defalca din totalul dării de 18.200 de taleri suma de 12.000 taleri destinată să fie folosită la închirierea de căruțe a căror valoare era stabilită la 75 de taleri. Ținuturile din sangeacul Caransebeș trebuiau să furnizeze căruțe în valoare de 3.750 de taleri³¹.

În același sangeac unii demnitari otomani săvîrșeau abuzuri față de țărani. Îi luau în prinsoare, îi depousedau de vite, comiteau chiar atrocități împotriva iobagilor din Slatina-Timiș și impuneau în mod arbitrar sărăcimii din Caransebeș să plătească vamă³².

Nu putem trece cu vederea nici urmările grele pentru sangeacurile Caransebeș și Lipova pe care le-a avut desfășurarea unor campanii otomane numeroase între 1658—1660³³ întreprinse împotriva Transilvaniei. Pierderile și pagubele pricinuite de aceste operațiuni militare nu s-au limitat la teritoriul Banatului, ci au afectat și Oltenia. Acestea

²⁸ Documentele utilizate de R. Mantran în *La vie quotidienne à Constantinople*, Paris, 1965, p. 55—56, indică importul de fier din posesiunile otomane așezate pe Dunăre în care se integrău teritoriile bănățene.

²⁹ L. Baróti, *Radnára vonatkozó török oklevelek*, în *TRÉT*, vol. 16, 1900, p. 89.

³⁰ L. Fekete, *Die Siyakat-Schrift in der türkischen Finanzverwaltung*, vol. I, Budapesta, 1955, p. 701.

³¹ Fr. Pesty, *op. cit.*, vol. I, p. 100.

³² *Ibidem*, vol. II, p. 175.

³³ Campania din 1658 pornită din Timișoara prin Lipova și Inău, încheiată cu înfrîngerea lui Gh. Rákoczy al II-lea la 14 iulie lângă Arad, urmată în același an de un raid tătăresc prin Caransebeș, Lugoj, Lipova și Inău; expediția lui Ahmed Seidi împotriva Clujului din 1659; expediția lui Ali pașa din Timișoara împotriva Oradiei din 1660, urmată de cea a lui Ahmed Seidi pașa spre nordul Transilvaniei.

ar explica în parte dispariția completă a unui număr mare de sate din Gorj în a doua jumătate a secolului al XVII-lea³⁴.

Înrăutățirea situației interne a imperiului otoman în anii 1666—1676, care-și concentrase eforturile pentru cucerirea Cretei (Candia 1669), a avut repercursiuni asupra eialetului Timișoara. Chiar dacă situația politică instabilă de la Istanbul pricinuită de un lanț de răscoale, complicată de mișcarea condusă de Hasan din Alep, sau de răscoala din 1676 din Egipt nu a afectat în mod direct această provincie de graniță a imperiului otoman, în schimb criza economică declanșată de devalorizarea monetară s-a făcut resimțită.

În aceste condiții nu au lipsit încercările de limitare a abuzurilor din partea puterii centrale prin emiterea unor acte cu caracter juridic, *adalet-name*³⁵. De altfel, cu ocazia ocupării cetății Oradea (27 august 1660) s-a prevăzut în *ahdname*ul acordat, o ușurare și nu o scutire a haraciului³⁶ pentru localitățile Inău, Lugoj, Caransebeș și Oradea datorită distrugerilor și epidemiei de ciumă care izbucnise.

Deși autoritățile locale erau cele care înfăptuiau de cele mai multe ori abuzurile, ele nu se sfiau să protesteze energic când era vorba de pierderile suferite de un țăran aflat sub jurisdicția lor. Mustafa, sangeac-beiul de Lipova, cerea insistent în august 1670 principelui Transilvaniei să intervină la comandantul cetății Deva, să restituie bunurile luate în mod abuziv țăranului Ioan din Peștiș pentru ca acesta să se poată reîntoarce în satul său și să-și plătească capitația³⁷.

Contraponderea față de abuzurile săvârșite de autoritățile otomane s-a manifestat fie prin inerția maselor de țărani, fie prin părăsirea pământurilor ca și prin atacurile haiducilor. Fenomenul fugii ca formă de împotrivire socială poate fi urmărit pentru perioada care ne interesează în sangeacul Caransebeș. În urma tulburărilor pricinuite de războaie și, mai exact, curind după instaurarea dominației otomane se manifestă pregnant această formă a luptei antifeudale foarte răspândită în alte regiuni balcanice ca de pildă în Macedonia³⁸. Fără îndoială că acest fenomen prejudicia nu numai cultivarea pământului ci și perceperea impozitelor de către stat și de către deținătorii de timare. Unii țărani, care își părăseau satele și erau desemnați în acte cu termenul de *haimana*³⁹, au fost atrași pe domeniile marelui vizir Köprülü Mehmet pașa de la Arad și Ineu, transformat în vakif unde beneficiau de condiții

³⁴ A. Ștefulescu, *Din trecutul Gorjului*, București, 1901, p. 26—61.

³⁵ H. Inalcik, *Adaletnameler*, în *Türk Tarih Belgeler Dergisi*, II, 3/4, 1965, p. 67—85.

³⁶ G. Kraus, *op. cit.*, p. 358—359.

³⁷ Vezi anexa IV.

³⁸ A. Matkovski, *La résistance des paysans macédoniens contre l'attachement à la glèbe pendant la domination ottomane*, în *Actes du I-er Congrès...*, vol. III, Sofia, 1969, p. 705.

³⁹ L. Fekete, *Türkische Schriften aus dem Archiv des Palatins Nikolaus Eszterházy (1606—1645)*, Budapesta, 1932, p. 108, 107—109, 321.

favorabile față de cele garantate de spahii⁴⁰. Ca și în Macedonia fenomenul dobindește în mod curent un caracter colectiv, fiind vorba de un număr însemnat de persoane, familii care-și luau și o parte a bunurilor lor și care a constituit obiectul protestelor scrise, adresate de autoritățile otomane din Caransebeș principelui Transilvaniei. Astfel în 1662—1663, sangeacbeiu din Caransebeș și Lugoj, Ibrahim ibn Nasuh arăta în scrisoarea sa adresată principelui că în privința raialelor prinse și a satelor lor nu poate hotări decît în virtutea unei porunci pe care nu o primise încă⁴¹. Fenomenul părăsirii satelor din sangeacurile Caransebeș și Lugoj de către țărani pentru a se refugia în Transilvania a căpătat o anumită amploare și însemnătate de vreme ce acesta apare menționat în mod special în cronicile otomane. Silahdar Fındıklılı Mehmed Aga pretinde de pildă că fostul ban al Caransebeșului și Lugojuului, Acațiu Barsai, s-ar fi obligat să înapoieze toți țărani care „părăsind satele de la graniță, plecaseră și se supuseseră Transilvaniei”⁴². Această pretenție exprimată de otomani dovedea de fapt că în concepția lor țărănimea liberă din această regiune era considerată în mod teoretic ca fiind legată de pămînt deși însuși marele vizir Köprülü Mehmet pașa făgăduise că va respecta starea de lucruri existentă în schimbul predării cetăților Lugoj și Caransebeș⁴³. Promisiunea a fost invocată ulterior de principele Transilvaniei în cadrul corespondenței purtate cu demnitarilor eialetului Timișoara în legătură cu fuga a 40 de țărani din Caransebeș, vakif al orașului Meca care se refugiaseră în Hațeg. În scrisoarea din mai 1673 adusă de aga de Caransebeș, se cerea o intervenție energică a principelui care să-i predea pe fugari zabitului vakifului amintit⁴⁴. Riposta lui Mihail Apafi a fost categorică deoarece în minuta redactată a doua zi de la primirea scrisorii amintite se arăta că nu era vorba de iobagi ci de oameni liberi⁴⁵. Refuzul de a satisface cererea adresată se întemeia pe făgăduiala marelui vizir de a-i elibera pe locuitorii din Caransebeș de iobăgie dacă ei s-ar fi aflat în această stare.

O altă manifestare cu caracter colectiv a acestui fenomen poate fi surprinsă în preajma anului 1675, cînd un număr însemnat de țărani din aceeași regiune ar fi fugit în Transilvania, acțiune care a antrenat reclamațiile pașei de Timișoara. Se pare că s-ar fi luat măsuri din partea autorităților otomane care, pentru a pune capăt acestor emigrări, i-ar fi scutit de dări pe o perioadă de trei ani pe locuitorii liberi din Caransebeș și din Lugoj⁴⁶.

Forma cea mai puternică de rezistență față de transformările sociale și etnice impuse de dominația otomană în toate regiunile balcanice a fost

⁴⁰ Idem, *A berlini és drezdai gyűjtemények török levéltári anyaga*, în *Levéltári Közlemények*, VI/1928, p. 274.

⁴¹ Arh. St. București, *Doc. turc.*, nr. XXII/2079.

⁴² Silahdar Fındıklılı Mehmed Aga, *op. cit.*, p. 129.

⁴³ Fr. Pesty, *Krassó*, vol. IV, Budapesta, 1883, p. 353—354.

⁴⁴ Vezi anexa VII.

⁴⁵ A. Szilády, S. Szilágyi, *op. cit.*, vol. VII. nr. CXV, p. 169—170.

⁴⁶ P. Drăgălina, *op. cit.*, p. 19—20.

haiducia⁴⁷. Condițiile social-economice asemănătoare au imprimat o serie de trăsături generale: caracterul popular, spontan și antiotoman al mișcării alături de care s-au manifestat și elementele unei încercări de organizare prin reunirea haiducilor în cete sub conducerea unei căpetenii numite harambașa, în Serbia, Macedonia și în Banat. Apariția acestui fenomen în sangeacurile eialetului Timișoara nu are caracter izolat, el încadrându-se în a doua jumătate a secolului al XVII-lea într-o amplă mișcare haiducească din Balcani, care se intensifică, cuprinzând o arie geografică întinsă, delimitată la nord de orașele Rusciuc, Silistra, Nicopol, la vest de regiunile albaneze Vucitrin și Valona, iar la sud de cele grecești (Moreea)⁴⁸.

Macedonia a fost regiunea unde s-a înregistrat intensificarea cea mai mare a acestei mișcări în aceeași perioadă în care haiducii își fac simțită prezența în sangeacurile Caransebeș și Lipova. Actele numeroase emise de cadiatul de Bitolia în anul 1670⁴⁹ consemnează o serie de atacuri întreprinse de personalități haiducești, caracterizate de obicei ca fiind oameni care „tind să facă răzvrătire în țară”⁵⁰.

Nu trebuie să ne surprindă faptul că izvoarele otomane indică regiunile Caransebeș și Lipova drept centre ale mișcării haiducești, aceasta explicându-se în primul rând datorită condițiilor geografice. Pădurile de nepătruns din ținutul Caransebeș-Sasca au devenit în secolul al XVIII-lea o vatră renumită de lotri⁵¹. Fără îndoială că și hotarele labile din această regiune au înlesnit în mare măsură atacurile așa numiților răufăcători. Pentru ținutul Lipovei explicația ne-o furnizează însuși vestitul călător turc Evliya Çelebi: „deoarece e un oraș de graniță, toți feciorii doresc să facă incursiuni în cetate și în putere”⁵².

Correspondența demnitarilor otomani cu principele Transilvaniei constituie izvorul de bază care atestă și furnizează detalii interesante pentru acțiunile haiducilor numiți răufăcători pentru a nu fi confundați cu haiducii din Ungaria, ostași înarmați.

Documentele cercetate ne îngăduie să arătăm că principele Transilvaniei a adoptat o atitudine diferențiată față de formele de împotrivire socială manifestate în sangeacurile amintite. Dacă el a luat apărarea țăranilor fugari din Caransebeș refuzând să-i predea autorităților otomane, aceasta se datora în primul rând faptului că astfel se înregistra o creștere a numărului de țărani contribuabili în Transilvania. Față de atacurile haiducești, Apafi a avut o cu totul altă atitudine. Putem spune că a existat în anumite momente chiar o cooperare între autori-

⁴⁷ S. Iancovici, *Haiducia în Balcani, formă de luptă socială și anti-otomană*, în *StAI*, VI, 1969, p. 47—60.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 54.

⁴⁹ Al. Matkovski, *Svedenia za haiduti v Makedonia prez polovina na XVII. V*, în *Istoričeski Pregled*, 3/1966, p. 78.

⁵⁰ *Turski izvori za aidustovovo i aramiistvoto vo Makedonia*, Skopje, 1961, p. 45, 60, 67, 69, 79.

⁵¹ A. Țintă, *Lotria formă de luptă a poporului din Banat împotriva stăpînirii habsburgice*, în *Studii*, 3, 1959, p. 177.

⁵² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, vol. V, p. 400.

دالة

وہیہ ہرگز نہ

مستحقین حضور کے لائق ہوں اور انہیں نصیب

چاہتا ہوں کہ انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو

وہیہ ہرگز نہ اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو

وہیہ ہرگز نہ اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو

وہیہ ہرگز نہ اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو

وہیہ ہرگز نہ اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو

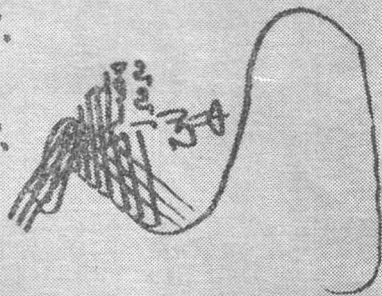
وہیہ ہرگز نہ اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو

وہیہ ہرگز نہ اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو

وہیہ ہرگز نہ اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو اور انہیں نصیب ہو

قد ورد له للذي هو عن النبي (ص) طلائيف المسيحية فوضووا سنن ادي حاكمي (عده) ايا في حقه في راجع
 بالحق قبله سلمه كماله راجع الى الله عز وجل انما الله عز وجل
 في راجع اليه يا فخر في ذنوبه فوجدها في حقه في راجع اليه
 كماله راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه
 اذ في راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه
 اليه في راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه
 اوله وحقه في راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه
 طلائيفه في راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه في راجع اليه

في سنن النبي (ص)

[illegible]

۹

فہمہ در لہو النسخ العبدیۃ
 حشہ رسلہ اللہ المسیحیۃ اللہ
 منہج حواریہ: فیہ بیانہ الاموالہ الاموالہ المستغنیۃ عنہ
 حوتہ ان اولادہ اہلہ الاموالہ المستغنیۃ عنہ
 فہمہ در لہو النسخ العبدیۃ
 حشہ رسلہ اللہ المسیحیۃ اللہ
 منہج حواریہ: فیہ بیانہ الاموالہ الاموالہ المستغنیۃ عنہ
 حوتہ ان اولادہ اہلہ الاموالہ المستغنیۃ عنہ
 فہمہ در لہو النسخ العبدیۃ
 حشہ رسلہ اللہ المسیحیۃ اللہ
 منہج حواریہ: فیہ بیانہ الاموالہ الاموالہ المستغنیۃ عنہ
 حوتہ ان اولادہ اہلہ الاموالہ المستغنیۃ عنہ
 فہمہ در لہو النسخ العبدیۃ
 حشہ رسلہ اللہ المسیحیۃ اللہ
 منہج حواریہ: فیہ بیانہ الاموالہ الاموالہ المستغنیۃ عنہ
 حوتہ ان اولادہ اہلہ الاموالہ المستغنیۃ عنہ

tățile otomane și cele transilvane, nu numai în acțiunea de informare reciprocă, ci și în cea de reprimare a mișcării haiducești. Astfel, în scrisoarea adresată în 1671 lui Ali, pașă de Timișoara, se arată că s-a poruncit pedepsirea acelor tilhari care se refugiaseră în Transilvania după ce prădaseră satul Bucova de lângă Caransebeș⁵³. Însuși principele ajunsese să ceară, nu numai autorităților din eialetul Timișoarei, ci și marilor demnitari de la Istanbul să ia măsuri împotriva „tilharilor care se ivesc la hotarele Caransebeșului și Lugojului” așa cum arăta marele vizir în actul emis în ianuarie 1676 la Edirne⁵⁴. Cu toate acestea mai stăruia încă în mintea autorităților otomane eventualitatea unei imixțiuni a lui Mihail Apafi de vreme ce marele vizir Köprülüzade Fazıl Ahmed pașa îl întreba: „tu ce legătură și ce amestec ai cu (cele petrecute) acolo?”⁵⁵.

Documentele consemnează nu numai activitatea ci și numele unor haiduci ca de pildă Crimbiță care reușise să scape în repetate rânduri de urmărirea sangecheiului de Caransebeș și a cărui urmă se găsisese în regiunea Făget⁵⁶. Același sangeachei care se plîngea de atitudinea lui Huseyin aga din Făget față de Crimbiță cerea principelui Transilvaniei să scrie la Poartă în aceeași chestiune.

În sangeacul Lipova atacurile haiducilor par să fi fost mai numeroase și deci mai frecvente și par să fi îngrijorat nu numai pe demnitarii locali ci să fi impus și adoptarea unor măsuri de către sultanul Mehmed al IV-lea. Astfel se explică numirea în martie 1670 a lui Muslih pașa în funcția de sangeachei de Lipova ca și însărcinarea primită prin firman de a-i stîrpi pe „haiducii și răufăcătorii care se ivesc în ținuturile sangeacului nostru”⁵⁷.

Nu încapă îndoială faptul că și principele Transilvaniei era direct interesat în această acțiune deoarece veștile pe care le-a adus la cunoștința proaspătului demnitar otoman l-au făcut de îndată pe Muslih pașa să ia măsuri grabnice pentru prinderea haiducilor. De altfel și Mihail Apafi dăduse mai înainte o asemenea însărcinare unor supuși ai săi de vreme ce i se cerea de către sangeacheiul de Lipova să o reînnoiască.

Împotriva cui se îndreptau atacurile haiducilor? Din scrisoarea notabililor sangeacului Lipova știm că o căpetenie militară, bölükbaşıul Kasım fusese prins și jefuit de haiduci cunoscuți în apropiere de hotarele Transilvaniei. Otomanii care reușiseră să-i identifice pe așa numiții răufăcători și să cunoască chiar și numele satelor unde s-ar fi așezat, aflate sub autoritatea ȧspanului de Hălmagiu, protestau împotriva sprijinului de care s-ar fi bucurat aceștia⁵⁸.

În anul 1670 atacurile haiducilor s-au îndreptat în mare măsură împotriva forțelor otomane însărcinate să treacă la represalii. Aflăm din

⁵³ Fr. Pesty, *Szörényvm.*, vol. II, p. 177.

⁵⁴ Vezi anexa VII.

⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁶ A. Szilády, S. Silágyi, *op. cit.*, nr. XXIV, p. 33.

⁵⁷ Vezi anexa II.

⁵⁸ Vezi anexa VII.

scrisoarea lui Huseyin agă de Caransebeș despre eșecurile repetate înregistrate de acesta, de forțele otomane din Lipova și Vărădia, în încercarea de a-i prinde și de a-i pedepsi.

În încheștarea care ar fi avut loc în ziua de Paști au fost luați în prinoare oameni din Vărădia pentru care s-a cerut ca preț de răscum-părare suma de 600 guruși de argint⁵⁹. În luna septembrie a aceluiași an haiducii l-au prins pe Avram, cămărașul martalos, din Vărădia care venise în fruntea unor pedestrași și călăreți otomani pentru a stărpi cuibul lor din satul Căzănești⁶⁰. În afara unor căpetenii militare sau forțe de represiune erau atacați și jefuiți și negustorii musulmani care veneau cu corăbiile pe Mureș, așa cum s-a întâmplat în satul Sereca din apropierea Iliei⁶¹.

Actele otomane cercetate consemnează și în acest caz numele unor haiduci care s-au bucurat de mult sprijin din partea țăranilor și anume pe cel al lui Avram din Sereca și pe cel al preotului din satul Zam⁶². Regretăm împrejurarea că nu s-a păstrat scrisoarea trimisă de notabilii vilayetului Lipova în martie sau aprilie 1670 unde erau menționate numele tuturor celor ce s-ar fi făcut vinovați de moartea bōlūkbașului Kasım⁶³.

Datele oferite de izvoarele amintite ne îngăduie să afirmăm că în 1670 haiducia căpătase amploare în sangeacul Lipova. Satul Căzănești, aflat la hotarele cu Transilvania, devenise cuibul lor, ținta spre care se îndreptau atacurile otomane. Știm de pildă că au existat forme de colaborare nu numai cu țăranii, așa cum era firesc, ci și cu unele autorități transilvane. Așa cum gazdele sau iatații din Bulgaria și din Serbia asigurau viața și adăpostul haiducilor, păstrându-le avutul și furnizându-le informațiile necesare⁶⁴, tot astfel o serie de sate din sangeacul Lipova s-au alăturat haiducilor ce-și aveau cuibul la Căzănești. Atunci cind, urmăriți din nou de otomani, i-au atacat chiar în ziua de Paște, tot la Căzănești, locuitorii a două sate, Ciungani și Prevalin (sat neidentificat) din același sangeac li s-au alăturat, iar gazdele acestor haiduci au fost de data aceasta țăranii din Lăpușnic care i-au dat drept rudele sătenilor din Zam și Tisa⁶⁵. Aceiași haiduci s-ar fi bucurat de sprijinul unor autorități ca de pildă ișpanul de Hălmagiu. Dacă în aprilie 1670 acesta era învinuit doar de o inerție favorabilă haiducilor deoarece nu luase nici un fel de măsuri împotriva lor deși i se indicase locul unde pot fi găsiți⁶⁶, în septembrie situația se schimbase. La prinderea cămărașului martalos din Vărădia participase chiar un om al ișpanului, iar

⁵⁹ Vezi anexa I.

⁶⁰ Vezi anexa V.

⁶¹ Vezi anexa VI.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Vezi anexa III.

⁶⁴ S. Iancovici, *op. cit.*, p. 52.

⁶⁵ Vezi anexa I.

⁶⁶ Vezi anexa III.

demnitarul amintit ar fi fost părtaș direct la acest atac, deoarece haïducii îi promisese ră o sumă de bani⁶⁷.

Cele cîteva documente cercetate* ne îngăduie astfel să surprindem momente din izbucnirea fătîșă a rezistenței față de dominația otomană, dar care nu ating în amploare și în intensitate fenomenele similare din regiuni ca Macedonia și Bulgaria. Credem însă că descoperirea unor noi izvoare otomane din aceeași epocă sau din alte perioade va contribui la cunoașterea reală a vieții sociale din Banat.

CRISTINA FENEȘAN-BULGARU

ANEXA

I.

<1670 apr. 2>, Caransebeș

Hu

- (1) Dostumuz ve konşumuz kral hazretlerinin huzurlarına lâıyk ne dualar ithafından sonra
- (2) haliya canib ahvalimizden sual olunursa bi hamdulullah te'ala bu dem sahhat üzere bilesiz fi ma ba'ad bizum
- (3) dostumuz bundan evvel hayidud eşkiyası ahvali için mektubunuz gelup mefhumi maalum olmuşdur
- (4) lâkin bir haliyle ele getirmek mümkün olmayup defatiyle bu cânibden eger biz ve eger Varadiyeli ve eger Lipovali
- (5) ardınca olup ele getirmek bir vecihle kâbil olmadı lâkin bir gün Varadiyelile Lipovalı ardlarınca surup
- (6) Kazaniste kariyesinde iykişup kilisede kızıl yumurda günü cumle Çonganlı ve Prevalinli bilcumlesi haramzade ile
- (7) bir olup altı haraba ile osmanlı üzerine vurup Çonganlı Varadiyeli avrami dutup haramzade eline virup
- (8) şimden andan altı yüz sag gurus baha talebinde olmagın imdi bizim dostumuz anları dutda ve etmekde viren kimsenelerin
- (9) hakkından gelinmek gerek zirâ eger Zâmlı ve eger Tisayeli muriş aşeri göçüran anlardur ve başka ki Lupujli besleyup
- (10) hıfz iden ve bu kariye ki Lupujdan iki zimmi etmekleri virup hıfz ideyorlar imdi ta re'aya kalkup ele virmeyince olmaz
- (11) yoksa bu canibde her bar ki ahbar olundukda ardlarınca varup komakdan hali degil siz maalum ola

mahkem
Huseyin aga
Karansebeş
halâ

Arh. St. București, Doc. turc. XXV/2205, Orig. (31,2/21 cm), spațiul respectului 15 cm, semnătură, scris: neshi-talik, filigran, pe v. sigiliu oval cu numele Huseyin cu însemnarea: 1670 die 2 apr. Pa c s a d i Huszaim Aga küldötte level hozta N a g y Istvan.

Rezumat la M. G u b o g l u, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, nr. 466, p. 142.

⁶⁷ Vezi anexa V.

* Ținem să aducem pe această cale mulțumiri colegului nostru Valeriu Veliman de la Direcția Generală a Arhivelor Statului pentru verificarea transcrierii documentelor turcești publicate în anexă.

TRADUCERE

EI

După ce se prezintă urările cuvenite în fața măriei sale craiului, prietenul și vecinul nostru, dacă se întreabă acum de starea noastră, să știți prietenul nostru, în cele ce urmează, că slavă lui Allah cel prea înalt, ne aflăm bine sănătoși și că ne-a fost adus la cunoștință cuprinsul scrisorii care ne-a parvenit înainte de aceasta în legătură cu stările de lucruri (legate de) haiducii răufăcători.

Dar nefiind cu putință să se pună în vreun chip mîna pe ei, de mai multe ori nu s-a putut din această parte ca nici noi, nici cei din Vărădia¹, nici cei din Lipova, ajungîndu-i din urmă, să-i prindă. Într-o zi însă, cei din Vărădia împreună cu cei din Lipova, mergînd în urma lor, au năvălit în satul Căzaniște². Toți cei din Ciongan³ și Prevalin⁴ li s-au alăturat în biserică tîlharilor în ziua oului roșu și cu șase căruțe i-au atacat pe osmanlîi. Cei din Ciongan luînd în prinsoare oameni din Vărădia, i-au dat pe mîna răufăcătorilor și apoi au cerut ca preț de răscumpărare 600 de guruși de argint.

Astfel, prietenul nostru, trebuie, ca punînd mîna pe ei, să le veniți de hac, căci ei sînt cei trecuți drept rude felurite fie ai celor din Zam⁵, fie ai celor din Tisa⁶ și în afară de aceștia mai sînt cei ocrotiți și hrăniți de cei din Lupuj⁷.

Și în acest sat care este Lupuj, păstrează ca ostatici doi creștini pe care i-au luat cu ei. Astfel dacă nu se poate să puneți mîna pe ei pînă cînd se așează raiaua, atunci să știți că nu vom înceta să-i urmărim ori de cîte ori vom afla despre aceasta.

în chip sigur
Huseyin aga
acum la Caransebeș ,

II.

<1670 apr. 13>, Lipova

- (1) Kıdvet ül erbab ül millet ül Mesihîye ümdet ül kübera-i üt tayife es Iseviye haliya komşu dostumuz Erdel hakimi hazretlerinin kibeline lâzım dostlug
- (2) lâıyk selâm ve selâmet encam eyledıgından sonra maalum ola ki benim komşu dostum hal ve hatırınız sual olunur eyular hoşlar mı siz dayıma
- (3) sıhhat ve selâmet üzere olup hakk subhanehu tebareke ve te'âla hazretleri azametlu ve şevketlu padişahımız hazretlerinin uğur humayunlarında sadakat
- (4) ve istikamet birle nice hizmetlerin zuhur ve vucuda gelmek muyesser eyleye bi minhu te'âla cânib-i ahvalimizde istihbar olunur ise el hamdulullah te'âla ve bi minhu
- (5) vucudumuz sıhhat üzere olup üzerimize eda ise lâzım gelen devami devlet-i padişahi ve kıyam-i şevket şahinşahi davatına meravemet üzere
- (6) oldugumuz bi istibah dır fi ma ba'ad kendumuz azametlu ve şevketlu padişahımız ile Yenişehir'de ve Selânik'de me'an olmagın şimdiki halde kendumize

¹ Vărădia de Mureș, în jud. Arad, vezi C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, p. 418.

² Căzănești, în jud. Hunedoara, *Ibidem*, vol. I, p. 129.

³ Ciungani, în jud. Hunedoara, *Ibidem*, p. 154.

⁴ Neidentificat

⁵ Zam, în jud. Hunedoara, *Ibidem*, vol. II, p. 269.

⁶ Thys la nord de Vărădia de Mureș, *Ibidem*, vol. II, p. 413.

⁷ Lăpușnic, în jud. Hunedoara, *Ibidem*, vol. I, p. 354

- (7) arpalık tarik ile Lipova sancagı ihsan ve bu tarafların hıfz haraset ferman ve sulh salâha istihkâm üzere sadakat istikamet ile
- (8) hizmet şeriflerinde bulunup sancagımız etrafında vakı olan haramzade ve eşkiyanın hakklarından gelinup ve sulh ve salâha mugayir kimseye
- (9) iş etirilmemek babında ferman şehiryarı olmagın kendumuz Lipovaya gelup vasıl olduğumuz da üçüncü günü reâyâsiyle kâğıdınız gelup
- (10) ve içinde yazılan ahval maalumuz oldukda iki tarafda vakı olan haramzadenin hakklarından gelinmesi içün bu canibden dahi adamlar ta'yin olmuşlardır
- (11) imdi mektub vusulunda gerekdir ki siz dahi ihtimam üzere olup ve tarafınızdan tekrar adamlar ta'yin idup
- (12) zuhur iden eşkiyanın hakklarından gelinup ola ki azametlu padişahımıza bir hizmet olunmuş ola
- (13) ali min et tab alla huda

Muslih
Lipova
hâlâ

Arh. St. București, *Doc. turc.* XXV/2208, Orig. (42,5/29), Semnătură cu pence, scris divani, nisip auriu filigran pe v. sigiliu oval cu numele de Muslih și însemnarea: A. 1670 13 Apr. Lipparol érkezeti Muslj Begh: az talp egy tiszt lewele.

Rezumat la M. G u b o g l u, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, nr. 467, p. 142.

TRADUCERE

EI

Pildă printre aleșii neamului Mesiei, orînduitor al mai marilor ce cred în Isus, măriei tale principe al Transilvaniei, acum prietenul și vecinul nostru.

După ce ți se înfățișează salutările sincere ce se cuvin și sînt trebuincioase prieteniei, să fie cunoscute următoarele: se întreabă de starea și de sănătatea vecinului, prietenului meu: vă simțiți bine? Și voi să vă aflați întotdeauna sănătoși. Allah căruia i se datorează gloria și al cărui nume fie binecuvîntat, să vă înlesnească îndeplinirea de îndată a unor slujbe cu sinceritatea și dreptatea cuvenită măriei sale, prea puternicului și mărețului nostru padișah. Dacă cu voia celui de sus se cer vești în legătură cu starea noastră, noi sîntem sănătoși, slavă lui Allah cel prea înalt. Dacă noi ne îndeplinim datoria nu se mai cere ca noi să facem îndemnul necesare pentru veșnicia puterii padișahului și pentru creșterea măreției sale împărătești.

În cele ce urmează se arată că, aflîndu-ne la Yenîșehir și la Salonic împreună cu mărețul și prea puternicul nostru padișah, s-a dat poruncă că în starea de lucruri de acum să mi se acorde ca o favoare sangeacul Lipova sub formă de arpalık¹ și să mi se încredințeze paza și ocrotirea acestor ținuturi. De aceea s-a emis firmanul ilustru pentru ca aflîndu-se în slujba ilustră pentru a întări pacea și liniștea cu dreptate și cu sinceritate, să le venim de hac haiducilor și răufăcătorilor care se ivesc în ținuturile sangeacului nostru și pentru ca să nu se săvîrșească vreun lucru potrivnic liniștii și păcii. Mergînd, cînd am ajuns la Lipova, în a treia zi (de la sosirea noastră) a venit scrisoarea voastră împreună cu un supus. Și cînd am aflat veștile scrise în ea, au fost numiți și din această parte (de către noi) oameni pentru a li se veni de hac haiducilor care se ivesc în cele două părți.

¹ „drepturi pentru orz”, pensie, apanaj, venituri acordate unor categorii de slujbași otomani (guvernatori de provincii, cărturari, etc.).

Deci la sosirea prezentei este nevoie ca și voi, la rîndul vostru, să vă dați si-
lința și să desemnați din nou oameni pentru a li se veni de hac haiducilor care
se ivesc, astfel ca să se îndeplinească o slujbă pentru mărețul nostru padișah.

Salut celui care merge pe calea cea dreaptă

Muslih
acum
la Lipova

III.

<1670 apr. 21>, Lipova.

- (1) İzzetlü ve devletlü dostumuz Erdel hâkimi kral hazretlerinin huzurlarına lââyık ne du'alar ve sena ithâf ve idhâ kılındıktan sonra inha-i muhibbane
- (2) olunur ki maalum devletiniz dir bundan akdem cümle vilâyet tarafından hazretinize muhabbet birle mektub gönderilmiş imdi harâmzâde eşkiyası
- (3) konşulugumuz cânibinde bizim Kâsım bölük başı dutup va yanında olan akçeyi ve bârgirleri ve cümle şeyleri kabz etmekle hazretinize ricâ olunmuş idi
- (4) akçesi ve bârgirleri ve sâyir eşiyâyı aliviresiz deyu Allah te'ala sizlerden râzi oldukda mektub şerifiniz gelüp dahi Halmaş işpani olan
- (5) kimseneye âdaminız gidub ve tenbih ve te'kid eyledugunuz sebab ile ancak bir bârgire giruye redd idup virdiler ve işpân dahi vad eylemiş
- (6) idiler akçeyi ve sâyir bârgirleri cümlesi buldurup irsal ederiz deyu cevâb eylemiş idiler halâ ne akçe ve ne bârgirler gelmeden ve alivirmediler
- (7) Allahdan revâ mi dir bundan evvel giden âdâm ile hazretinize ol harâmzâ-
deleri kariyeyi ve ism resmileriyle zimmetler yazup gönderilmiş idi
- (8) halâ ol harâmzâdelerine mahhalde sâkin oldukları kariyeleri ile ve ism ve resimleriyle bildirilmiş idi asla mukayyed olunmayup
- (9) ve ol fakir adamın çıkacak olmadı mukarrer bu fakir külli hayif ve gadr olmuşdur el hamdullulah te'ala saâdetlü ve azametlü pâdişahımızı fermân şerifi ile
- (10) cümle Erdel memleketi sizin zabt ve tassarufunuzda dir dostluk ve konşulukda murad oldur ki saâdetlü pâdişahımızı zâbitlere fukaranıza hakaniyeyi ali-
virmek
- (11) lâzım iken sizin tarafınızdan ihmâl olunmaginile Hâlmâş tarafından olan işpân dahi aslâ mukayyed olmadı sizde gayiri tarafa şikâyet
- (12) olunmak lââyık görülmez ol sebab cümlemiz hazretinize ricâ ederiz alinan akçe ve gerek bârgirler ve sayir şeyleri alivirilmesi ricâ olunur in'şa Alla te'ala
- (13) sizin dahi bir tarafa musalihiniz zuhur ederse hakk üzere alivirilmek babında sayı ve himmet olunur bâkı izz ve devletin ve ricâ olunur varan âdam yanında bir kaç kimseyi tayin eylemeniz rica olunur

cülme-i ayan
vilâyet-i
Lipova

Arh. St. București, *Doc. turc.* XXV/2201, Orig. (41/24 cm), document tăiat, lipsește hüve, semnătură, scris divani-neshi, pe v. sigiliu oval cu numele Ahmed și însemnarea: 1670 die 21 Apr. Lippárol a Agaktol hozta Ibraim Aga.

Rezumat la M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești* vol. II, nr. 468, p. 143, versiune ma-
ghiară asemănătoare și nu traducere fidelă publicată de A. Szilágyi în *Török-Magyarkori Állam-Ok-
mánylár*, vol. VI. Pesta, 1870, nr. CCLXXXIII, p. 482–483, Orig. la Biblioteca Academiei R.S.R., filiala
Cluj, col. Kemény József, *Erdély történelmi eredeti levelek*, vol. XVI.

TRADUCERE

După ce se aduc laudele și se fac urările cuvenite în fața mării sale regelui, prea cinstiului și puternicului nostru prieten, regele Transilvaniei, se anunță în chip prietenesc:

este cunoscut puterniciei voastre (faptul) că înainte de aceasta a fost trimisă de îndată mării voastre o scrisoare prietenească din partea întregului vilayet¹ spunându-se așadar că prinzindu-l răufăcătorii de haiduci pe bölükbaşı² nostru Kasım la hotarele noastre și confiscându-i-se banii, caili și toate lucrurile pe care le avea cu sine, s-a adresat mării voastre rugămintea de a i se da înapoi banii, caili și celelalte lucruri ale sale. (Datorită lui) Allah cel prea înalt am fost mulțumit de voi când a sosit scrisoarea voastră ilustră.

Voi ați răspuns spunând că deoarece omul vostru a mers la cel care este ișpanul de Halmaș³ și deoarece voi i-ați dat porunci repetate, a fost înapoiat doar un singur cal și că ișpanul la rindul său, făgăduind să găsească banii și ceilalți cai și toate lucrurile, voi le veți trimite încoace. Până acum nu au venit nici banii și nici caili și nici nu au fost dați înapoi. Este oare drept de la Dumnezeu?

Înainte de aceasta, îndeplinindu-și datoria în scris, au fost trimise cu omul care a mers la măriă voastră numele acelor haiduci ca și numele satelor în care locuiesc.

Până acum nu v-ați dat în nici un fel silința ca să fie aduse la cunoștință în mod nominal satele în care s-au așezat acei haiduci și este un lucru stabilit că acel om sărman nu a putut pleca. Acest om sărman a avut de îndurat toate pagubele și jignirile. Slavă lui Allah cel prea înalt, datorită firmanului ilustru al fericitului și prea puternicului nostru padișah, întreaga țară a Transilvaniei se află în puterea și în stăpânirea voastră și în virtutea prieteniei și vecinătății este de dorit ca, fiind nevoie să se facă dreptatea săracului căpeteniei fericitului nostru padișah, deoarece nu s-a socotit potrivit să se facă plângeri în alte părți pentru că din partea voastră s-a arătat neglijență și ișpanul care se află în părțile Hălmașului nu și-a dat niciodată silința, rugându-vă cu toții pe măriă voastră, să înapoiati banii și atât caili cât și celelalte lucruri.

Dacă vrea Allah cel prea înalt, dacă se iveau vreo afacere în partea voastră, să vă dați silința și osteneala în acea privință ca să înapoiati (lucrurile) potrivit cu dreptatea. În rest cinste și putere și se cere ca să desemnați câteva persoane care să-l însoțească pe omul care va sosi.

locul. Lipova

întregii notabili ai vilayetului

— pentru compararea traducerii maghiare contemporane reproducem textul publicat de A. Szilády și S. Szilágyi în *Török—Magyarkori Allam—Okmánytár*, vol. VI, Pesta, 1870, nr. CCLXXXIII, p. 482—483:

Méltóságos erdélyi fejedelem nekünk jóakaró szomszéd urunk. Isten nagyságodat hatalmas császáruk szolgáltatjára éltesse.

Az elmúlt napokban közönségesen megtaláltuk vala nagyságodat levelünk által, hogy az tolvajok az szomszédság közt egy Kaszon Bölüg Basi nevű embert megfogván, nála lévő pénzt és lovalt elvonták és megfosztották. Nagyságodnak reméinkedtünk vala pénzinek, lovalnak és egyéb eszközinek megadattatása felől; Isten áldja meg nagyságodat érete, nagyságod jó választ írt volt minekünk felőle, ugyan az adó való ispánnak is parancsolt volt felőle nagyságod, hogy minden egyet másat azon meg fosztatott emberünknek adassa vissza; akkor ez ispán magára vállalta volt, hogy fölkeresteti az többit is, mind az lovakat s mind pedig egyéb eszközit, pénzt is, és megküldöm úgy mond, de még eddig is meg nem

¹ Provincie aflată sub cîrmuirea unui valiu.

² Rom. Bulucbaşa, căpetenie peste un bölük (companie sau regiment).

³ Hălmaşlu.

küldötte sem lovait, sem pénzit, és semmi egyéb eszközzel; az mely emberünket küldöttük vala akkor nagyságodhoz, azoknak az tolvajoknak nevüket és lakó helyeket felírtuk volt, végére is ment volt az ispán, és semmit sem gondolván véle, csak abban múlt a dolog, azon emberünk nyavalyás csakugyan nagy kárban maradt. Hatalmas győzhetetlen császáruk Erdély országa Istennek hála nagyságodra bízattott s az nagyságod halalmában vagyon; kérjük azért nagyságodat az jó szomszédságért, parancsoljon az ispánnak felőle, hogy azon megnevezett emberünknek egyet mását keresse fel, hogy ne maradjon ilyen nagy kárban mi is egyéb dolgokban igyekezzünk nagyságodnak szolgálni igazságosképen

Nagyságod igaz jóakaró szomszédjai közönségesen
Lipovai agák

IV.

<1670 aug. 26>, Lipova

Hu

- (1) Kıldvet ül ümera-i ül millet ül Mesihye ümdet ül kübera-i üt tayife es Iseviye komşu dostumuz Erdel hâkimi olan Apâfi hutmat avakibuhu
- (2) bi'l hair kibeline selâm ve selâmet encâm iblagından sonra inha olunur ki bundan âkdem Lipova sancâğına tâbi Varadiye nâhiyesinde Pes Teş nâm
- (3) kariye reâyâsından Ianoş nâm zimmi Dobra nâhiyesinde Lâso nâm kariyede bir iki ayi mikdârı oturub ba'dehu ine kadimi kariyesine
- (4) gelmek murâd eyledikde Deva kal'asi zâbiti mezbur Ianoşın sekiz başda öküzi ve bir kısraklık ve bir bârgiri ve bir arabalık
- (5) erzâklık alub zulm ve hayif ve gadr etmegin mektub tahrir ve irsâl olunmuşdur vusulunda gerekdir ki Deva zâbiti zulmen aldugı eşîâyı
- (6) alıviresiz ki ine kadimi sâkin oldugi pâdişâh kariyesine gelub ciziye'î pâdişâhi edâ eyleye pâdişâh reâyâsına zulm ve hayif ve gadr
- (7) olduguna rizâyı humâyunları yokdur size dahi lâyük ve lâzım olan bu dur ki pâdişâh reâyâsına zulm ve teaddi etdirmeyub
- (8) zulmen alınan eşîyası Deva zâbitından bi kusur alıvirub emin ve sâlim bu cânibe irsâl eylesesiz
- (9) ve es selâm ali mîn et tab alla huda

Mustafa
mirmiran
Lipova hâlâ

Arh. St. București, Doc. turc. XXV/2206, Orig. (42,5/30,3 cm), spațiul respectului 20,5 cm, pence, semnătură, scris neshi-divani, filigran, pe sigiliu oval, adresa: Lippai Beg levele Egj Jobbâgj marhainak el veteirol hozdak Gergejben 26 Augusti 1670.

Rezumat la M. G u b o g l u, Catalogul Documentelor turcești, vol. II, nr. 474, p. 144.

TRADUCERE

EI

Pildă printre emirii neamului Mesiei, orînduitor al mai marilor dintre cei ce cred în Isus, ție Apafi, prietenul și vecinul nostru, tu care ești principele Transilvaniei, zilele să-ți fie norocoase pînă la sfîrșit.

După ce ți se înfățișează salutări sincere se anunță pe scurt următoarele: înainte de aceasta s-a scris și s-a trimis scrisoare deoarece creștinul numit Ianoș, unul dintre supușii din satul numit Peștiș¹ aflat în districtul² Vărădia aparținînd

¹ Peștișul Mare și Peștișul Mic se află în jud. Hunedoara, vezi C. S u c i u, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, p. 36.

² Nahiye

sangeacului³ Lipova s-a stabilit pentru un timp de câteva luni în satul numit Lă-său⁴ din districtul Dobra⁵. Apoi cînd a voit din nou să se întoarcă în vechiul sat (Peștiș) comandantul cetății Deva luîndu-i susnumitului Ianoș opt capete de boi și o iapă și un cal și o căruță cu provizii a pricinuit pagubă și a săvîrșit o nedreptate.

La sosirea prezentei este nevoie ca să dați înapoi lucrurile luate prin asuprire de către comandantul cetății Deva, ca el ajungînd din nou la vechea liniște să se întoarcă în satul padișahului ca să plătească padișahului gizia⁶. Măria sa padișahul nu îngăduie ca supușii săi să sufere pagube, nedreptăți și abuzuri.

Lucrurile care se cuvin și trebuie să le faceți sînt următoarele: supușii padișahului să nu sufere nedreptăți și să nu fie oprimați, iar ca făcînd rost de lucrurile luate prin asuprire de către comandantul cetății Deva să le trimiteți în bună stare în această parte fără nici o lipsă.

Și satul celui ce merge pe calea cea dreaptă

Mustafa

acum mirmiran⁷ de Lipova.

V.

<1670 sept. 21>, Lipova

Hu

- (1) Kıdvet ül ümera-i ül millet ül Mesihiye ümdet ül kübera-i üt tayife es Iseviye hâliyə Erdel hâkimi olan komşu dostumuz hutmat avakibuhu bi'l hair kibeline
- (2) selâm ve selâmet encâm eyledigile maalum ola ki bundan akdem iki defa kâğıdınız gelup mefhumında haramzâde eşkiyası tagıyân üzere dir
- (3) iki tarafından âdam ta'yin olunup haklarından gelinmek lâzım dır deyu ilâm eylediginiz ecelden tarafımızdan âtlı ve piyâde ta'yin olunup sinurunuz başında
- (4) Hâlmaş nâhiyesinde Kazânişte nâm kariyeye haramzâdelerin izlerle vardıklarında haramzâde dahi avretleriyle me'ân ol kariyede mevcut bulunup
- (5) kariye-i mezburden bizim âdamlarımız avdet eylediklerinde sizun işpânunuzun bir âdamısı haramzâde ile kariyeden çıkup
- (6) bizim âdamların yollarına inup Vâradiyeli mârtales odâbâşısı Avrâm nâm zimmi giruden gelurken dutup ve bir iki
- (7) durgun bârgir dahi âlup ine sinurunuzda kalmışlardır ve bu cânibinde öyle istima olundugi ol haramzâdelerun Kazânişte
- (8) kariyesinde idikleri sizin işpânuz bilup ve haramzâdeler işpâna bir mikdar akçe dahi ikrâr eylemişler öyle olsa sizin
- (9) bu işte belki haberiniz yokdur ve rizânuz dahi olmamak lâzımdır imdi mektub vusulunda gerekdir ki bu âhvâli takdir idup
- (10) ve sinurunuzda dutulân Varadiyeli Avrâm zimmiyi her ne yüzden olur ise buldurup haramzâdeler âldığı bârgirler ile

³ Unitate administrativ-militară de mărimea unui județ.

⁴ În apropiere de Ilia, *Ibidem*, vol. I, p. 354.

⁵ În apropiere de Ilia, *Ibidem*, vol. I, p. 204.

⁶ Capitație, dare anuală dată de locuitorii nemusulmani ai unui stat musulman; ulterior în imperiul otoman a căpătat același sens cu tributul numit haraci.

⁷ mir-i miran, denumire persană pentru guvernator de provincie.

- (11) me'ân bu cânibe bir gün evvel gönduresiz bâki cevâbı mektubumuz ile vâran
âdamlardan âlup
(12) maalumunuz olur el bâki es selâm ali min et tab alla huda

Mustafa
Lipova
hâlâ

Arh. St. București, *Doc. turc.* XXV/2207, Orig. (42/28 cm), spațiul respectului 18 cm, scris: divanl, filigran pe v. însemnarea: Anno 1670 Die 21 Sept. Lipparol a Pallatul hozta Ibraim Aga.

Rezumat la M. G u b o g l u, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, nr. 483, p. 146.

TRADUCERE

El

Pildă printre emirii neamului Mesiei, orînduitor al mai marilor dintre cei ce cred în Isus, tu care ești acum principele Transilvaniei, vecinul, prietenul nostru, fie ca zilele să-ți fie norocoase pînă la sfîrșit.

Odată cu înfățișarea salutarilor sincere să fie cunoscut că:

Înainte de aceasta, sosind în două rînduri scrisorile voastre care se refereau în cuprinsul lor la răscoala pricinuită de haiducii răufăcători ne-ați adus la cunoștință spunînd că pentru a li se veni de hac este nevoie ca să fie numiți oameni de către cele două părți. De aceea noi am desemnat călăreți și pedestrași. Cînd ei au ajuns pe urmele răufăcătorilor în satul numit Căzăniște¹ din districtul Hălmaș² care se află la capătul hotarelor voastre, i-au găsit pe haiducii adunați împreună cu femeile lor. Cînd oamenii noștri s-au întors din satul susnumit, un om al یشانului vostru, ieșind din sat împreună cu haiducii le-a tăiat calea oamenilor noștri.

Pe creștinul Avram, cămărașul martalos³ din Vărădia care venea în urma lor l-au prins și i-au luat cîțiva cai obosiți. Din nou s-au oprit la hotarele voastre și s-a auzit astfel în această parte că یشانul vostru știa de cele săvîrșite de acei haiduci în satul Căzăniște și că haiducii i-ar fi promis یشانului o sumă de bani

Dacă așa stau lucrurile, iată că nici n-ați știut și este necesar ca să nu în-găduiți aceasta.

Astfel la sosirea scrisorii este nevoie ca să cumpăniți bine aceste lucruri și făcîndu-l găsit în orice chip cu puțință pe creștinul Avram din Vărădia, prins la hotarele voastre să-l trimiteți cît mai repede în această parte împreună cu caii luați de haiduci. Vi se aduce la cunoștință că trebuie ca prin oamenii care o să aducă scrisoarea noastră să se dea răspunsul. În rest salut celui ce merge pe calea cea dreaptă.

Mustafa
acum
la Lipova

¹ Căzănești, în jud. Hunedoara, vezi C. S u c i u, *op. cit.* vol. I, p. 129.

² Hălmașu.

³ De la ἀρματολός ostași voluntari în armata otomană, corp alcătuit mai ales din elemente balcanice; pentru martalozi din sangeacul Lipova. vezi A. V e l i c s, *Magyarországi török kincstári delterek*, Budapesta, 1886, vol. I, p. 380.

VI.
Hu

<cca 1670>, Lipova

- (1) Dustur ve himâyetlu ve muhabbetlu krâl nâmdar kibeline dostluga lâyük ve konşuluga muvâfık arz muhabbet takdimle inhâ sâdakâne olunân
- (2) bu dur ki haliyâ mâ tekaddemdan hakk civârı sebeb ile saye-i humâyundan husn zindegân üzere ifâde ve konşulugu mutalık umur hususa bi husus iskele üzerinde olan
- (3) adamlarınızın ve sâhilinde kemal ikdam ve bezl himâye olundugu hod maalunuz olup ehl tucârdan kâr ve kesbalarına emin salim olmuşlar ki hâliyâ ehl islâmdan iki nefer kimsenemiz
- (4) adamlarımız sefine ile gelurken taht hükümetinizde İliye civârında Sireki nâm kariyeden bir kaç eşkiya yollarına inub ikisini katl ve biri dahi bend gi-riftâr eyledikleri
- (5) istimâ olundukda vukuna vakıf olmak üzere tehir olunub tarafınıza musta-kilen mektub ve adam göndermek sadedinde iken tarafınızdan mektubunuz vâsıl
- (6) olub feth ve kirayet ve mefhumı maalumuz olmuşdur ol ecelden bu fesâdi eden şekiller maalumuz olmuşdur ki ine Sireke kariyesinden Avram ve Zâmlı
- (7) pâpâs hevasına tâbi eşkiyâ ile ol gün kariye-i mezbur Sirekide ehalaları ile biyub içub me'ân bu fesâdi etmişleridir ana binaen varaka
- (8) tahrir ve irsâl kaldırı vusulunda lâyük ve lâzım olân tarafınızdan himaye ve musameha olunmayub ol şekilleri alel âyhal ele götürüb hakklarından gelinmekle
- (9) sayı ve ikdâm etmeniz ricâ olunur biz dahi bu tarafdan âlâyi begi bilcumle zumâ ve neferât ile âdamlar ta'yin idub sancagımızdan tehasus için irsâl
- (10) etmişuzdur ola ki avn hakk ile haramzâdeyi ele götürüb hakklarından gelmekle hemâl ikdâm ederiz siz dahi tekayyed ve ihtimam idub
- (11) ol şekilleri buldurub hakklarından gelesiz bu maslahat musameha olunur degildir muhkem hakklarından gelinmez se dustur ve mukerrem vizir alişân İanova muhafızı
- (12) sâhib saâdet hazretlerine ilâm olunur imdi anâ göre ol şekilleri ele götürüb hakklarından gelesiz ki konşulukda beruden hâsıl olmayub
- (13) Kâ'l evvel âsude hâl ve itminan ve refâhiyet üzere hüsn zindegân olavuz bâki hemvâre-i umr devlet-i mezid

ihlas
İbrahim mirliva
Lipova
hâlâ

Arh. St. București, Doc. turc. XXV/2214, Orig. (44/29,3 cm), spațiul respectului 19 cm, semnă-tură, scris divani-neshi, filigran, pe v. sigiliu cu numele Ibrahim.

Rezumat la M. G u b o g l u, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, nr. 483, p. 146.

TRADUCERE

EI

Renumite rege, model, plin de protecție și de prietenie, cu prezentarea pe scurt a expresiei amicale convenite prieteniei și (bunei) vecinătăți se dă de știre în chip sincer că:

v-a fost bine cunoscut acum că oamenii voștri care s-au bucurat de o viață bună la umbra împărătească datorită bunei vecinătăți din trecut și că cei care

s-au aflat în schele pentru tot felul de treburi privind vecinătatea s-au bucurat pe țarm de grijă deplină și de foarte multă ocrotire.

Cei care își agonisesc cele trebuincioase vieții din negoț umblau teferi și nevătămați. Acum când am auzit de faptul că în timp ce doi dintre musulmani veneau cu corăbiile, câțiva țilhari le-au tăiat calea în satul numit Sireke¹ din vecinătatea Iliei care se află sub autoritatea voastră. Pe cei doi i-au ucis și pe un altul l-au legat fedeleș. Având cunoștință de întimplare nu s-a întârziat și, atunci când aveam de gând să trimitem anume în partea voastră om și scrisoare, a sosit din partea voastră scrisoare. Deschizînd-o și citînd-o cu atenție i-am aflat cuprinsul. Din aceea cauză să vă fie cunoscut că țilharii care au pricinuit această tulburare, Avram din satul Sireke și preotul din Zam² dînd frîu poftelor lor s-au distrat în aceea zi cu locuitorii din susnumitul sat Sireke, au băut și împreună au săvîrșit această tulburare. Drept urmare s-a scris și s-a trimis scrisoare. La sosirea ei se cere ca, lipsindu-i de ocrotire și de îngăduință, punînd mîna pe acei țilhari, pricina iscării tulburărilor, să vă dați silința și osteneala, să le veniți de hac.

Și noi la rîndul nostru, desemnînd din partea noastră pe alaiabei împreună cu zaimi și ostași și cu oameni i-am trimis din sangeacul nostru pentru a afla zvonurile ca, cu ajutorul lui Allah, să facem toate efortările, ca punînd mîna pe țilhari să le venim de hac. Voi la rîndul vostru, dîndu-vă osteneala și silința, să-i găsiți pe acei țilhari și să-i pedepșiți.

Acest caz nu poate fi lăsat nepedepsit. Dacă nu-i pedepșiți cum se cuvine, se va da de știre măriei sale stăpînului fericirii, onoratului și veneratului, ilustrului vizir, comandantului³ cetății Ineu. Astfel punînd mîna pe acei țilhari să-i pedepșiți ca să nu fie vătămată buna vecinătate de demult.

Ca și pînă acum, bucurîndu-vă de liniște și fiind la adăpost de toate primejdiile să aveți o viață frumoasă.

În rest viață îndelungată și să vă crească norocul.

prietenie sinceră
İbrahim
mirliva de Lipova

VII.

<1673 mai 19>, Ineu

Hu

- (1) Kıdvet ül ümera-i ül azam i'l Iseviye ümdet ül kübera-i üt tayife'l Mesihîye muhâleset nişân ve sâdakat unvân muhabbetlu meveddetlu dostumuz Erdel hâkimi Apâfi Mihâl
- (2) hutmat avâkıbuhu b'l hair cânıblarına ehl imâne olân inkiyâd ve dostlukları cihetinden sâdır olân selâm selâmet encâm ve peyâm muhabbet fercâm ithâfindan sonra
- (3) dostâne inhâ olunân oldur ki hâlâ Mekke-i mükerrime şerifuha Allah te'alaya vakıf olân Sebeş vâroşi reâyâlarından bir kaç seneden beru olur
- (4) kırk nefer kadımı reâyâ fukarâsı firâr ve varup dâyıreyi hükûmetinizde vâkı Hâcâk nâm nâhiyede tevvetun ve karâr etmeleri ile siz
- (5) dostumuz Mekke-i Medine pâdişahi olân efendimiz şevketlu ve azametlu pâdişâh Iskender câhin derun-i dile emr ve fermâne muti ve menkâl
- (6) niyetlerinde olmagla mezbur vakıf şerifin ol tarafda mevcud olân reâyâsı her ne mikdâr zuhur iderse vakıf mezbur zâbitlerine idâ

¹ Sereca, în apropiere de Orăștie, vezi C. S u c i u, *op. cit.*, vol. II, p. 117.

² Zam, în jud. Hunedoara, *ibidem*, p. 269.

³ Muhafiz.

- (7) ve teslim ve kadimdem sâkin olageldikleri vâroş mezbure nakl ve iskân etdirmelerine binâen mektub muhabbet nuha irsal olunmuştur vusulunda
- (8) lâyük sezâvâr olan bu dur ki zikr olunân reâyâ her ne mikdâr zuhur iderse vakıf şerifin zâbitlârına teslim ve nakl ve iskân
- (9) etirmeleri ile azametlu ve şevketlu pâdişâhımız izz-ul Allah ensâre hazretlerinin rizâyı humâyunlarına muvâfık hizmetlerde bulunup bu babda el hamd
- (10) inâyet-i pâdişâh dir ya nevâl olmanız bi şekl ve şübhedir bâkı muhabbet ve dostlukda hâli olmayasız ve es selâm ali min et tab alla huda

Kasim pâşâ
muhafiz
Yanova

Arh. St. Bucureşti, *Doc. turc.* XXVII/2265 Orig. (62,5/33 cm), spaţiul respectului 31 cm. pence sahh, filigran, pe v. însemnarea: Tömösvári Kaszom Passa levele hozták az Karansebesi Agák az Passa Csauszával Fejervárra die 19 Maij A. 1673.

Rezumat la M. Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. II, Bucureşti, 1965, nr. 514, p. 154.

TRADUCERE

EI

Pildă printre emirii de frunte ce cred în Isus, orînduitor al mai marilor neamului Mesiei, tu care te arăţi sincer, renumit prin credinţă, prietenul nostru plin de dragoste şi de prietenie, Mihail Apafi, principe al Transilvaniei, zilele să-ţi fie norocoase pînă la sfîrşit.

După ce se oferă veştile cuvenite prieteniei şi salutările sincere care decurg din prietenia şi din supunerea care există din partea oamenilor credincioşi se dă de ştire în chip prietenesc că sînt de acum cîţiva ani de cînd dintre raialele oraşului Sebeş (Caransebeş) — care datorită lui Allah cel prea înalt este vakîf¹ al veneratului şi prea onoratului (oraş) Mecca-fugind 40 de oameni, raiale sârmane de demult şi ajungînd, s-au aşezat şi s-au stabilit în nahiaua² Haţeg ce se află sub jurisdicţia voastră. Vouă, prietenul nostru avînd intenţia de a fi supus şi de a asculta de porunca şi de firmanul dat din adîncul sufletului de cel care este în lume ca Alexandru cel Mare, de prea puternicul şi măreţul padişah, stăpînul nostru care este padişahul Meccâi şi al Medinei, vi s-a trimis din această cauză scrisoarea prietenească ca, întemeindu-vă pe acesta în cazul în care raiale aparţinînd susnumitului vakîf ilustru şi care sînt prezente în acea parte s-ari în orice număr, să fie predate zabitului³ suspomenitului vakîf şi aşa cum au locuit în trecut, să fie duşi şi puşi să locuiască în oraşul susnumit.

La sosirea prezentei cele care se cuvin sînt următoarele:

În cazul în care s-ari în orice număr raiaua susnumită, predînd-o zabitului vakîfului ilustru, mutînd-o şi făcînd-o să se aşeze, vă aflaţi în slujba care corespunde dorinţei împărăteşti, a mării sale prea măreţului şi puternicului nostru padişah, cîntea lui Allah să-l ajute.

¹ Fundaţie pioasă.

² District, comitat.

³ Cel care stăpîneşte, conduce.

De aceea slava este ocrotirea padișahului. Să nu existe îndoiala că voi nu săvârșiți fapte bune. În rest să nu conțeniți cu prietenia și cu amicitia și salut celui care merge pe calea cea dreaptă.

Kasım paşa
acum
păzitorul Ineului

VIII.

<1676 ian. 20>, Edirne

- (1) İftihâr ül ümera-i'l azam es Iseviye muhtâr küberâ-i ül feham fi'l millet el Mesihiye muslih mesâlih-i cemâhîr üt tâyîfeyi en nasrâniye sâhib-i eziyâl el hasme v'el vekâr
- (2) sâhib delâyil el mecd v'el iftihâr musâdakat nişân muhâleset unvân bi'l fiil Erdel hâkimi olan Apafi Mihai hutmat avakibuhu bi'l hair kibeline dostluga
- (3) lâyük selâm selâmet encâm ve peyâm musâlemet fercâm iblagile inhâyi dostane bu dur ki tahrir ve ilâm eyledugin mevâdd bi'l cümle maalum olundi Varat
- (4) eyaletine mutalık zulm ve te'addi ahvâlî yâzmışsin ve Sebes Lugoş hududuna vâkı eşkiyânın hakkından gelmek üzere hukkâm serhad-i mansureye evâmîr şerife
- (5) istemişsin senin orâlarda alâka ve medhalin ne dir sin geri hükümetgâhına lâzım olan nîzâm umur ile memur sun hükümetgâhından haricinde olan
- (6) ahvâl nerede ise hukkâmî tarafından arz olunur ve iktizâ ise üzere görölür dahl serhad-i mansureye ilticâ iden orta macarlu tâyîfesi için
- (7) yâzmışsin şimdiedek azimi cevâb virildükde bundan sonra haber etmeyub tek durumuzlar fesâdlarından hav olunur demışsin kendülerinin başlarına
- (8) gelen müsibetlerinde ki düşmanlarının kılıcı altından kaçub sâyeyi inâyet aliye şehiryârı iltica etdirler murruvet ve merhamet lâzım ise icrâ olunub hudud
- (9) serhad-i mansurede asude olmalarına rizâ virildi redd olunmadılar eger bu tüfenk kadiret bilmeyub tek durumuzlar ise te'addi ve fesâde azimetleri muhakkak du pâr eksik şevketlü kerametlü.
- (10) ve inayetlü pâdişahımızın ol serhad-i mansurede sadık ve mutemed kulusun bunun hıdmetini arz ile tâyîfeyi mezburenin öyle fesadları muhakkak olduktan sonra hukkâmî
- (11) serhad-i mansureye evârmir-i şerife gönderilüb memleketden ezâle olunurlar ve es selâm ali min et tab el huda

bi makamında
Edirne
el mahruse

Arh. St. Bucureşti, Doc. turc. XXVII/2265 Orig. (62,5/33 cm), spațiul respectului 31 cm, pence și sahh în aur, sigiliu viziral oval, pe v. însemnarea: Fövezér levele Paládi hozta 20-dik Januarij A. 1676. Rezumat la M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, nr. 547, p. 164.

TRADUCERE

EI

Gloriosului printre emirii distinși ce cred în Isus, sprijinitor al nobililor aleși din neamul Mesiei, pașnicului orînduitor al treburilor statelor creștine, purtătorului treni de majestate și demnitate, stăpînitorului semnelor distinctive de
www.cimec.ro / www.muzeul-caransebes.ro

putere și mărire, a cărui deviză este credința, iar titlul onorabilitatea persoanei, ție care ești acum principele Transilvaniei, Mihail Apafi, zilele să-ți fie norocoase până la sfârșit.

Aducându-ți pe scurt salutările cuvenite prieteniei și veștile (ce au scop păstrarea) liniștii se anunță în chip prietenesc că: scriindu-ne și anunțându-ne s-au aflat toate problemele. Ne-ai scris despre nedreptățile și asupririle ce privesc eyalețul¹ Oradei și vrei porunci ilustre din partea judecătorilor de la serhatul victorios² pentru a li se veni de hac tilharilor care se ivesc la hotarele Caransebeșului³ și Lugojului.

Tu ce legătură și ce amestec ai cu (cele petrecute) acolo? Din nou ți s-a încredințat rezolvarea afacerilor care privesc cîrmuirea ta. Tu ai scris că stările de lucruri care se află în afara autorității tale să fie înfățișate de îndată de către judecători și că față de cei din Ungaria de mijloc⁴ care s-au refugiat în interiorul serhatului victorios să se ia măsuri după cum este nevoie. Voi spuneți că așteptînd pînă acum răspunsul măreț nu ați avut nici o veste și vi s-a făcut teamă ca starea de lucruri liniștită să nu fie tulburată. Ei s-au refugiat la umbra milei ilustre a padișahului, fugind de sub sabia dușmanilor, fugind de pacostea ce s-a abătut asupra capetelor lor.

Dacă trebuie să avem milă și bunăvoință, să se îndeplinească (aceasta). Ei nu au refuzat să asculte să stea liniștiți la granițele serhatului victorios. Este lucru sigur că dacă starea voastră liniștită este tulburată, ei nu cunosc această putere a armelor.

De mai puțin de doi ani tu ești supusul credincios și de încredere de la acel serhat victorios al mării sale prea înțeleptului și milostivului nostru padișah. După ce ați stabilit astfel de tulburări ale neamului susnumit printr-o expunere (ajungînd) la această concluzie, trimițîndu-le porunci ilustre judecătorilor serhatului victorios, vor fi înlăturați din țară.

Și salut celui care merge pe calea cea dreaptă

din locul
orașul Edirne

FORMEN DES SOZIALEN WIDERSTANDES IN DEN SANDSCHAKS VON LIPOVA UND CARANSEBES IN DER ZWEITEN HÄLFTE DES XVII. JAHRHUNDERTS IM LICHT DER OSMANISCHEN URKUNDEN

(Zusammenfassung)

Die Frage der osmanischen Herrschaft über das Temesvarer Banat wurde — aufgrund osmanischer Quellen — bis zur Zeit kaum erforscht. Der Aufsatz unternimmt es deshalb einige Aspekte des sozialen Lebens aus zwei Sandschaks des Temesvarer Eyalets in der erwähnten Zeitspanne (zweite Hälfte des XVII. Jhs.) darzustellen.

Die in den acht von uns veröffentlichten — aus dem Staatsarchiv Bukarest stammenden osmanischen Urkunden — enthaltenen Nachrichten stellen den Kern vorliegenden Aufsatzes dar. Wenn sich mehrere passive und aktive Formen des sozialen Widerstandes, wie die Flucht nach Siebenbürgen oder die Heiduckeneinfälle für die Jahre 1670—1675 feststellen lassen, so müssen die Fakten als eine Widerspiegelung der vom Temesvarer Banat im Rahmen des osmanischen Reiches eingenommenen Stellung und seiner Lage betrachtet werden.

¹ Sinonim cu vilayet, provincie aflată sub cîrmuirea unui valiu.

² Hotar, graniță, margine de țară, provincie de margine a Imperiului otoman.

³ În text Sebeș.

⁴ În text orta macar tayilesi.